

MISKEI ANTAL

Keresztek és feszületek használata III. Károly magyar királlyá avatásán 1712-ben*

1. A kereszt jelentősége az európai kultúrkörben

A kereszt (*crux*; *sztaurusz*) az emberiség történelmének talán legismertebb szimbóluma. A keresztény kultúrkörben Jézus Krisztus kereszthalálának, a megváltásnak és általában a keresztény hitnek a jelképe. Ennek az egyszerű mértani formának egyik fajtája a feszület (*crucifixus*), amely nem más, mint a megfeszített Krisztus testét, az úgynevezett *corpust* is hordozó kereszt. Az idők folyamán számos formája alakult ki (körmeneti kereszt, kazulakereszt, mellkereszt, kettős kereszt stb.). Használata a képzőművészetben, a népi vallásosságban, a liturgiában, az egyházi címertervezésben, a hatalmi szimbolikában, a hétköznapi életben és a halottkultuszban egyaránt tetten érhető.

A keresztény templomok alaprajza I. (Nagy) Konstantin császár 313. évi milánói rendelete értelmében lett kereszt alakú. A liturgiában a szentély központi helyét elfoglaló oltár Krisztus keresztségét jelenítette meg. A templomtornyokra a 6. század óta helyeztek keresztek. A kő- és fakeresztek szabadban való állításának szokása a 7. század végén jelent meg a brit szigeteken, majd onnan továbbterjedve honosodott meg Európa nyugati és keleti felében.

A kereszt kultusz jelentőségéhez nagymértékben hozzájárult, hogy az nemcsak a keresztény hit szimbólumaként vált ismertté a hívek körében, hanem Szent Pál apostol hithirdető tevékenysége folytán a Golgota szent megváltó fájára is utalt, mi több, bekerült a hatalmi reprezentáció kelléktárába is.¹

* A tanulmány a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság megalakulásának 130., illetve újjáalakulásának 30. évfordulója alkalmából Budapesten, 2013. szeptember 16-án megrendezett tudományos konferencián elhangzott előadás bővített változata. III. Károly magyar királlyá avatásáról első ízben a 2012. szeptember 1-jén Esztergomban tartott „Ius coronandi” című konferencián esett szó.

¹ A keresztről és a feszületről általában: E. Dinkler–V. Schubert: Kreuz. In: Lexikon der Christlichen Ikonographie. (Hrsgg. von Engelbert Kirschbaum.) II. Band. Rom–Freiburg–Basel–Wien, 1970. (a továbbiakban: LChI, II. 1970.) 562–590.; R. Hausherr: Kruzifixus. In: LChI, II. 1970. 677–695.; J. Harenfuss: Kreuz. I. Religionsgeschichtlich. In: Lexikon für Theologie und Kirche. (Begründet von dr. Michael Buchberger. Hrsgg. von Josef Höfer, Rom und Karl Rahner.) Innsbruck. VI. Band. Feiburg, 1986. (a továbbiakban: LThK, VI. 1986.) 605–606.; J. Sauer: Kreuz. II. Christl. Kreuzesformen. In: LThK, VI. 1986. 606–607.; J. Blinzer: Kreuz. III. Bibeltheologisch. In: LThK, VI. 1986. 607–608.; G. Römer: Kreuz. IV.

2. III. Károly koronázásán használt keresztek és feszületek

III. Károly magyar királlyá avatására 1712. május 22-én került sor Pozsonyban.² A szertartást Keresztély Ágost eszter-

Symbolik. V. Kult u. liturg. Verehrung des Kruzifixes. In: LThK, VI. 1986. 608–610.; E. Lucchesi–Palli: Kreuz. VI. In der christl. Kunst. In: LThK, VI. 1986. 610–611.; E. Lucchesi–Palli: Kreuz. VII. Das Kruzifix. In: LThK, VI. 1986. 612–614.; G. Römer: Kreuz. VIII. Die Legende vom K. Christi. In: LThK, VI. 1986. 614.; D. Schaeffers: Kreuz. IX. Geschichte der K. reliquien. In: LThK, VI. 1986. 614–615.; K. Hofmann: Kreuz. X. Rel. Genossenschaften. In: LThK, VI. 1986. 615–617.; Wilhelm Ziehr: A kereszt. Jelkép és valóság. Bp., 1998.; Majer István: Ezer műkereszt. Bp., 1884. 9–21.; Diós István: feszület. In: Magyar Katolikus Lexikon. (Főszerk.: Diós István. Szerk.: Viczián János.) (a továbbiakban: MKL), III. 1997. 653–655.; Diós István–Végh János: kereszt. In: MKL, VI. 2001. 551–558.; Diós István: kereszt imádása. In: MKL, VI. 2001. 560–561.; Percze Sándor: A kereszt teológiája. Győr, 2002.; Újvári Edit: kereszt. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor. (Főszerk.: Kőszeghy Péter.) (a továbbiakban: MML), V. 2006. 325–331.; Majer I.: i. m. 9–21. A keresztek szerepe a halottkultuszban: Kunt Ernő: Temetők népművészete. Bp., 1983. 19–40. (Magyar Népművészet)

² III. Károly magyar királlyá koronázásának legértékesebb forrásai a 18. században összeállított szertartástervezetek és koronázási jegyzőkönyvek. Ezek közül a legfontosabbak: Österreichisches Staatsarchiv, Wien. Haus-, Hof- und Statatsarchiv. Hofarchiv. (a továbbiakban: ÖSA HHStA) Zeremonialprotokoll. Band 7. Fol. 121–164. Az előkészületekről ld. uo.: Fol. 81–87., 91–93., 109–112. és 114–116. A Zeremonialprotokoll kivonatai ld.: ÖSA. HHStA. Ungarische Akten (Hungarica). Specialia. Fasc. 269. [Krönungsakten] (a továbbiakban: UA) Fol. 26–56., illetve az egész további másolata: Fol. 61–91.; ÖSA Allgemeines Verwaltungsarchiv. Trauttmansdorff Aa 3. Varia = Kart. 120. Fol. 16–18. és 149–151. A fogalmazvány-példányt ld.: ÖSA. HHStA. UA. Fol. 8–17. és 18–25. A bécsi levéltári adatokat Pálffy Géza közölte. Ld.: Pálffy Géza: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Századok, 138 (2004) 5. sz. 1094–1095. A német nyelvű Zeremonialprotokoll (v.ö. 7. jegyzet) latin nyelvű változatát ld.: Prímási Levéltár, Esztergom. Archivum Ecclesiasticum Vetus. (a továbbiakban: PL AEV.) Nr. 371/5. 1–46. (Az eredeti számozás 1–44.); PL Acta Radicalia. Classis V. Nr. 479. 1–98. (Ezúton is köszönöm dr. Hege-dűs Andrásnak, az Esztergomi Prímási Levéltár igazgatójának, hogy az iratokat rendelkezésemre bocsátotta.); Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) A 95 Magyar Kancelláriai Levéltár. Acta diaetalia. Ordo coronationis (5. cs.); MNL OL E 142. Magyar Kamara Archivuma. Acta Publica. Fasc. 13. Nr. 32. Ezek mindegyike szertartás-fogalmazvány. Az adatokat Pálffy Géza publikálta. Ld.: Pálffy G.: i. m. 1094.; Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár. Zirci Ap. Lt. XIIg. Kéziratár 450. Acta et observata penes diaetam Hungaricam Posenii celebratam, item Coronationem Domini Caroli VI. ibidem peractam Anno 1712. per Engelbertum Hermann Professum Wellehradensem, Plenipotentiatum

gomi érsek végezte. A ceremónia lebonyolítása során két főpap segédkezett a bíborosnak: Csáky Imre kalocsai érsek és Erdődy Gábor esztergomi nagyprépost.³

A spanyol földről érkezett és 1711. december 22-én Frankfurtban német-római császárrá koronázott⁴ uralkodó pozsonyi koronázásán közjogi szempontból az alábbi három kereszt játszott meghatározó szerepet:

Ablegatum Reverendissimi Domini Domini Floriani Abbatis. pag. 46–56. és 104–108. A forrást Hende Fanni dolgozta fel (*Hende Fanni: Ad dignitatem regiam sublevetis. A 18. századi magyar királykoronázások történetéhez. Szakdolgozat. Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Piliscsaba, 2011.*). Hermann Engelbert apát feljegyzése nyomtatásban is megjelent: Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével. (Szerk. Forgó András.) Pannonhalma–Veszprém, 2013. (Fontes ex Archivo Sancti Martini editi I. A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 32.); Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Fol. Lat. 4053.; Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár (a továbbiakban: EFK) Batthyány-gyűjtemény. 9. doboz. Cat. I. Rex. Tit. VIII. Coronatio. Rubrica d. Numerus 2. (rövidítve: R VIII. d/2) 1–18. (latin) és 1–76. (német); EFK Batthyány-gyűjtemény. 337. doboz. Cat. I. Rex regum. Tit. II. Coronationalia. Rubrica d. Numerus 1. (rövidítve: RR II. d/1) 1–34. Mindkét dokumentum szertartástervezet, azaz ordó-fogalmazvány, ám szövegük nem azonos. A Főszékesegyházi Könyvtárban fellelhető azoknak a liturgikus edényeknek is a listája, amelyek 1712-ben Nagyszombatból kerültek át Pozsonyba: EFK RR II. d/1. Nr. 2138. 175. Az elbeszélő kút-fők közül legfontosabb M. Kovács János 1742-ben Pozsonyban megjelent műve: A magyar kronikának rövideden le-rajzolt sommája, mellynek az első része Pethő Gergely munkájából szedettetett; rész szerént külömb külömb féle könyvekbül-is bővítettett; a második része pedig némely írásokból ki-véteztett, és a magyar nemzetnek jeles emlékezetire 's hasznára ez új formában ki-bocsattatott. II. kötet. Pozsony, 1742. 101–121. A koronázásról továbbá Lányi Pál Gömör vármegye alispánjának a naplója szolgál hasznos információval. Ld. ennek kiadását *Thury Etele: Lányi Pál gömöri alispán naplója, az 1712. évi pozsonyi országgyűlésről. Történelmi Tár, 5 [1904] Új folyam. 1–34.* A 18. század végén közzétett összefoglalások szintén sok érdekességet tartalmaznak, ám tudni kell róluk, hogy szerzőik nem az egyedi jelenségek bemutatására fektették a hangsúlyt, hanem sokkal inkább az általános vonásokat emelték ki és összegezték. Ld. pl. *Barits Adalbert: A magyar királyok' és királynék' koronázásainak inneplése, melylynek Szokott szer-tartásait Német nyelven le-írta, és közre bocsátotta N. Nemzetes Barits Albert [...]* Magyarra fordította Lambach Elek. Pest, 1790.; *Decsy Sámuel: A magyar Szent Koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak Historiája.* Bécs, 1792. Kevés szóval említik az 1712. évi ceremóniát a propagandisztikus céllal nyomtatott röplapok, ráadásul ezek a dokumentumok igen elenyésző számban maradtak ránk. Ld. ezekről: Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718. (Összeállította: Hubay Ilona.) Bp., 1948. 246. Nr. 1192.

³ A Prímási Levéltárban és az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban található iratok eleinte „egri püspöknek” (*episcopus Agriensis*) (PL AEV. Nr. 371/5. 20.; PL Acta Radicalia. Classis V. Nr. 479. 48.), majd arbai püspöknek (*episcopus Arbensis*) nevezik Erdődy Gábort (PL AEV. Nr. 371/5. 27., 29. és 45.; PL Acta Radicalia. Classis V. Nr. 479. 64., 68. és 97.). A két elnevezés azért félrevezető, mert az egri püspökséget 1715-ig Telekessy István irányította, míg az arbai (Dél-Dalmácia) püspöki címet Erdődy – eddigi ismereteink szerint – csupán 1713-tól viselte. III. Károly koronázási szertartásán Erdődy Gábor esztergomi nagypréposti minőségében működött közre, amely méltóságot 1711. május 31-én nyerte el Keresztély Ágost esztergomi érsek jóvoltából.

⁴ *Marczali Henrik: Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig (1711–1815).* In: A magyar nemzet története. (Szerk. Szilágyi Sándor.) VIII. kötet. Bp., 1898. 18. Az uralkodó Magyarországhoz való viszonyára: *Kalmár János: III. Károly és Magyarország 1711-ben. Levéltári Szemle, 39 (1989) 4. sz. 44–50.*

1. kép – A békefeszület

<http://www.szelepcsényi.hu/index.php?page=/index.nml&subpage=/hu/csalad/gyorgy2.nml>
(Letöltés ideje: 2012. december 1.)

Békefeszület: 29,5 cm magas, 12,5 cm széles, 1612–1622 között Prágában készített kora barokk stílusú aranyfeszület.⁵ Alkotója egy délnémet (augzburgi?) mester lehetett. Négyágú talpon áll. A korpuszt és a talpon lévő puttókat szobrászmáncok (*émail de ronde bosse*) fedik, azaz az aranyszobrok teljes felületét zománcolták. A feszületet díszkövek és igazgyöngyök díszítik. Talpán a prágai ötvösműhely jellegzetes, zománcból és apró drágakövekből képzett füzérdísz látható. Szelepcsényi György esztergomi érsek (1666–1685) anyalok által tartott zománc címere 1667-ben került rá. A prímás címerének ábrája: zöld alapon vörös mezőben koronás ágaskodó oroszlán, jobb első lábával arany napot, bal lábával arany csillagot tart. Körirata: *Georg. Szelepcheni Arciepi. Strigonen. A[nno] 1667.* Az 1687-ben felvett leltár már említést tett róla. Latin neve: *instrumentum pacis; pax; pacificale; osculatorium.* Egyéb elnevezései: csökkereszt, oltárkereszt, Szelepcsényi György keresztje.⁶ III. Károly koronázásakor két

⁵ Őrzési helye: Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár. Leltári szám: 1964.70.1. (a továbbiakban: EFK Ltsz.)

⁶ *Dankó József: Történelmi műirodalmi és okmánytári részletek az esztergomi főegyház kincstárából.* Esztergom, 1880. 73–75.; *Ipolyi Arnold: A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények története és műleírása.* Bp., 1886. 215–217.; *Gerevich Tibor: A koronázási kincsek. Vasárnapi Újság, 64 (1917) 2. sz. 30.*; *Lepold Antal: Főszékesegyházi Kincstár.* In: Esztergom műemlékei 1. rész. Múzeumok, Kincstár, Könyvtár. (Összeállította: Genthon István.) Bp., 1948. 248–249. (Magyarország műemléki topográfiaja. I. kötet. Esztergom. 1. rész); *Cséfalvay Pál: Az esztergomi főszékesegyházi kincstár.* Bp., 1984. 18. Nr. 34. (Kép: 34.); *Cséfalvay Pál: Az Esztergomi*

alkalommal vették igénybe. Először a Szent Márton-templom bejáratánál, amikor az uralkodó, miután Keresztély Ágost esztergomi érsek (1707–1725) meghintette a szentelt vízzel, megcsókolta a feléje nyújtott feszületet. Másodszer a szentmisében az Úrfelmutatáskor, amikor Csáky Imre kalocsai érsek adta át a királynak, aki az átlényegülés során a feszület imáadásával vallotta meg hitét a jelenlévők előtt.⁷ A koronázási menetben Csáky Zsigmond tárnokmester vitte a békefeszületet.⁸

Eskükereszt: 40,2 cm magas, eredetileg famagon lévő, hétkaréjos szárvégekkel ellátott aranykereszt, amely egyben ereklyetartó is. A szentkereszt-ereklyét a szárak metszésénél illesztették be.⁹ Az esztergomi műhelyben készült tárgyat kacsfiligránok, drágakövek (zafir, gyémánt, ametiszt, smaragd) és gyöngyök ékesítik.¹⁰ Felső része 13. század második feléből származó, bizánci hatást is tükröző román stílusú alkotás, amelynek magyar (?) mestere egy kompozícióba foglalta a latin és a görög keresztet.¹¹ Az ötvösmű gombját és talpát Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–1637) 1634-ben javíttatta ki. Ekkor készült az elő- és hátoldalon a négykaréjos, csillagsugaras Magyarok Nagyszonyaplakett, valamint – három eredeti filigrános mező felhasználásával – a talpazat, vésett aljú zománccal. Innentől fogva vált használatossá a királyavatási szertartásokon.¹² Batthyány József hercegprímás (1776–1799) jóvoltából 1790-ben négy-négy darab ametiszt és smaragdkő került rá, Keglevich Zsigmond nagyprépost bőkezűségének köszönhetően pedig 1803-ban újabb értékes drágakövekkel látták el.¹³ Írott

2. kép – A koronázási eskükereszt
<http://mek.oszk.hu/01900/01954/html/index207.html>
 (Letöltés ideje: 2012. december 1.)

forrásainkban először a 16. század első felében (1528 után) szerepel.¹⁴ Az 1659. évi összeírás összeállítója Szent István király ajándékként tüntette fel.¹⁵ Latin elnevezései: *crux*; *simulacrum crucifixi*. III. Károly a pozsonyi Szent Márton-templomban a főoltár alsó lépcsőfokára térdelve erre a keresztre tette le az egyházi esküt, majd miután megcsókolta, mindkét kezét az evangéliumos könyvre helyezve kérte az Úr áldását. A Szent Mihály-kaputól nem messze fekvő, vörös-fehér-zöld színű posztóval borított emelvényen az uralkodó kelet felé fordult, s jobb kezének két kiegyenesített ujját – mutatóujját és középső ujját – a kereszt fölé téve elmondta az úgynevezett dekretális (világi) esküt, amelyben ígéretet tett az ország szabadságának és a rendi kiváltságoknak a megőrzésére.¹⁶

Bazilika, Kincstár és Vármúzeum. Bp., 1992. 44. (Kép: 45.); *Tóth Endre–Szelényi Károly*: A Magyar Szent Korona. Királyok és koronázások. Bp., 1999. 67.; *Szilágyi András*: Oltárkereszt. In: *Ius coronandi*. Katalógus az Esztergom–Budapesti Főegyházmegye gyűjteményeinek koronázási emlékeiből rendezett kiállításához. (Szerk. és a kiáll. rend. Hegedűs András.) Esztergom, 2012. (a továbbiakban: *Ius coronandi*, 2012.) 55–56.; *Dankó J.*: i. m. 73–75.; *Majer I.*: i. m. 73.; *Lepold A.*: i. m. 248–249.; *Cséfalvy P.*: Az esztergomi főszékesegyházi i. m. 18. Nr. 34. (Kép: 34.); *Cséfalvy P.*: Az Esztergomi Bazilika i. m. 44. (Kép: 45.)

⁷ PL AEV. Nr. 371/5. 20. és 28.; *M. Kovács J.*: i. m. 110. és 114.

⁸ PL AEV. Nr. 371/5. 22.; *M. Kovács J.*: i. m. 111.

⁹ Őrzési helye: EFK Ltsz.: 1964.4.1.

¹⁰ A koronázási eskükeresztben nem található hegyikristály, jóllehet az a 11. századi „*crux gemmata*”-kon gyakori díszítőelem. Ld erről: *Zsámbéky Monika*: 14–15. századi magyar kincsleletek. *Művészettörténeti Értesítő*, 32 (1983) 3. sz. 114.

¹¹ A bizánci hatásról: *Tóth Endre*: koronázási eskükereszt. In: *MML*, VI. 2006. 75.

¹² Deér József szóbeli tájékoztatása szerint az eredeti eskükereszt a salzburgi székesegyház kincstárában található, 33,7 cm magas, 12. században készült, filigránokkal, drágakövekkel és hegyikristállyal díszített aranyozott ezüst kettős kereszt lehetett, amelyet Beckensloer János esztergomi érsek vitt magával 1476-ban, amikor I. Mátyás király ellenfeléhez, III. Frigyes német-római császárhoz menekült. Ld erről bővebben: *Kovács Éva*: Árpád-kori ötvösség. Bp., 1974. 18–19. és 46.; *Tóth E.*: koronázási i. m. 75. A salzburgi kettős kereszt Szent István-i eredetűnek s egyben 10. századi alkotásnak gondolja Csomor Lajos és Petneházy István. – *Csomor Lajos*: Szent István koronázási jelvényeinek eredete. Székesfehérvár, 1988. 14. (Historia klub füzetek 1.); *Petneházy István*: Magyarország 1000 éves ereklyéi. Kőszeg, 2000. 238–240.

¹³ *Bock, Franz*: Der Schatz der Metropolitankirche zu Gran in Ungarn. Wien, 1859. 19–22.; *Gerevich Tibor*: Magyarország románkori emlékei. Bp., 1938. 239–240. (Magyarország művészeti emlékei I.); *Rákossy Anna*:

A kincstár. 1200 év egyházművészete. In: *Az Esztergomi Bazilika*. (Szerk.: Beke Margit.) Strasbourg, 2011. 124.; *Szilágyi András*: Koronázási eskükereszt. In: *Ius coronandi*, 2012. 53–54.; *Dankó J.*: i. m. 63–65.; *Majer I.*: i. m. 71–72.; *Gerevich T.*: A koronázási i. m. 28.; *Lepold A.*: i. m. 222.; *Kovács É.*: i. m. 48.; *Cséfalvy P.*: Az esztergomi főszékesegyházi i. m. 9–10. Nr. 3.; *Cséfalvy P.*: Az Esztergomi Bazilika i. m. 28–29.; *Tóth E.–Szelényi K.*: i. m. 64–67.; *Rákossy A.*: i. m. 124.

¹⁴ *Dankó J.*: i. m. 65.; *Majer I.*: i. m. 71. Oláh Miklós esztergomi érsek 1553-ban készített leltárjegyzékében is említés történt az eskükeresztről (PL AEV. Oláh Miklós egyházkormányzata [1553–1568]. Nr. 86. Az esztergomi székesegyház leltárának restaurált eredeti, valamint másolati példánya [1553. december 17.] 2. és 4.).

¹⁵ Az 1659. évi leltárjegyzékben az alábbi bejegyzés olvasható: „Cruza alia maior similiter ex Auro puro, lapidibus itidem pretiosis ornata, a Sancto Stephano primo Regni Hungariae Rege donata, super quam Reges Hungariae tempore coronationis jurare consueverunt.” Magyarul: „A másik nagyobb kereszt hasonlóan tiszta aranyból [készült], valamint értékes drágakövekkel van díszítve, Szent István, Magyarország első királyának adománya, amely felett Magyarország királyai a koronázás ideje alatt esküdni szoktak.” (*Dankó J.*: i. m. 65.; *Majer I.*: i. m. 72.)

¹⁶ PL AEV. Nr. 371/5. 23. és 32.; *M. Kovács J.*: i. m. 112. és 116.

Apostoli kereszt: Itáliában 1480 körül aranyból és ezüsből készült, zománccal, niellóval és domborművekkel díszített, reneszánsz stílusú, 32 cm magas és 26,1 cm széles ötvösremek.¹⁷ Az a feltevés, miszerint a tárgy Francesco Francia bolognai műhelyében készült volna, nem igazolható. Latin neve: *crux; crux legationis*. A keresztzárak végén négykaréjos mezőben, sötétkék zománc felületből az előlapon felül egy kicsinyeit saját húsával tápláló pelikán, alul Mária Magdolna, a vízszintes szárvegeken Szűz Mária (a nézőnek balra, Krisztustól jobbra) és János evangélista (a nézőnek jobbra, Krisztustól balra) háromnegyed alakos domborművű képe jelenik meg. AZ INRI feliratú tábla 17. századi rátét. A hátoldalon a karéjokban a Madonna és a négy evangélista – Máté, Márk, Lukács, János – alakja látható. Zománcozott gombú szárát 1875-ben Simor János hercegprímás (1867–1891) költségén javították ki Bécsben, amelyre a *Crucem restaur. nodum et hostile novum fieri iussit Card. Simor a. d. MDCCCLXXV.* felirat utal. A szóban forgó tárgy első írásos említése 1553-ból származik.¹⁸

Az apostoli keresztet III. Károly királlyá avatásán a koronázás és a trónra ültetés után Erdődy Gábor esztergomi nagyprépost vette át Draskovich János királyi főkamarástól, és a koronázási menetben az uralkodó előtt vitte. A jelenet a magyar király apostoli küldetését igyekezett kifejezni.¹⁹

Werbőczy István elmélete szerint, amely Hartvik püspök 12. század elején összeállított legendájának közlésén alapul, az apostoli kereszt a Magyar Királyság keresztény jellegének szimbóluma, s azonos azzal a kettős kereszttel, amelyet az „apostolnak” nevezett Szent István király az első ezredfordulón II. Szilveszter pápától kapott.²⁰ A Kálmán király (1095–1116) megbízásából összeállított életrajz szerzője nyomatékosan hangsúlyozta: István király a pápától azzal a felhatalmazással nyert koronát, apostoli áldást és előviteli keresztet, hogy a magyarországi egyházszervezet kiépítésé-

ben és irányításában „mindkét jogn” – isteni és világi jogn – eljárhasson. Az „apostol” értelmező onnan ered, hogy miként Krisztus tanítványai, úgy István is minden előzmény nélkül, szinte a semmiből, kizárólag a római Szentszék közreműködésével teremtette meg a Magyar Királyság egyházszervezetét. A Hartvik-legenda szövegét liturgikus olvasmányként 1215-ben III. Ince pápa (1198–1216) a „mindkét jogn” kifejezés elhagyása után engedélyezte.²¹

3. kép – Az ún. apostoli kereszt
<http://www.tti.hu/lendulet/537-ius-coronandi-konferencia-es-kiallitas-esztergomban>
 (Letöltés ideje: 2012. december 1.)

¹⁷ Őrzési helye: EFK Ltsz.: 1964.39.1,2

¹⁸ PL AEV. Oláh Miklós egyházkormányzata (1553–1568). Nr. 86. Az esztergomi székesegyház leltárának restaurált eredeti, valamint másolati példánya (1553. december 17.). 2. és 4.; [Franz] B[ock]: Das apostolische Kreuz im Graner Domschatze (Mit 1 Holzschnitt). *Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, 14 (1869) LXVI–LXVII.; *Tiberio Gerevich*: Ippolito d' Este, Arcivescovo di Strigonio. *Corvina*, 1 (1921) 49.; *Szegfű László*: Néhány X–XI. századi magyar hatalmi jelvényről. In: „Fons, skepsis, lex.” Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére. (Szerk. Almási Tibor–Révész Éva–Szabados György.) Szeged, 2010. 424–426.; *Decsy S.*: i. m. 55–56.; *Fr., Bock.*: Der Schatz i. m. 7–8.; *Dankó J.*: i. m. 71–73.; *Majer I.*: i. m. 72–73.; *Ipolyi A.*: i. m. 214–215.; *Gerevich T.*: A koronázási i. m. 28–29.; *Lepold A.*: i. m. 239.; *Cséfaly P.*: Az esztergomi főszékesegyházi i. m. 16. Nr. 27.; *Cséfaly P.*: Az Esztergomi Bazilika i. m. 41–43.; *Tóth E.–Szelényi K.*: i. m. 67. Az apostoli kereszt Szent István korában még egyszerű, hordozható rúdra helyezett latin kereszt volt, s csak később azonosították a kettős kereszttel. A keresztet Árpád-kori történetéről jó áttekintést nyújt Dávid Katalin összefoglaló munkája: *Dávid Katalin*: A kereszt mint jel és ereklye az Árpád-kori Magyarországon. Bp., 2003. 19–26.

¹⁹ PL AEV. Nr. 371/5. 21., 29. és 44–45.; *M. Kovács J.*: i. m. 111. és 121.

²⁰ *Werbőczy István*: Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve. Latin–magyar kétnyelvű kiadás. Az 1894-es fordítást készítette és bevezette Csiky Kálmán. Az 1990-es kiadás bevezető tanulmányának szerzője Bónis György. Bp., 1990. 78. (I. rész, 11. cím, 3. §.) (Tudománytár); *Bertényi Iván*: Új magyar címertan. Bp., 1993. 66.

²¹ *Bogyay Tamás*: A Szent Korona, mint a magyar történelem forrása és szereplője. In: Nyugati magyar esszéírók antológiája 1986. (Vál. és szerk. Borbándi Gyula.) Hága, 2005. 43.; *Borosy András*: apostoli királyság. In: MKL, I. 1993. 353.; *Szovák Kornél*: apostoli királyság. In: Az Árpádok világa. Magyar művelődéstörténet a kezdetektől 1301-ig. (Főszerk. Szentpéteri József. Szerk. Stemler Gyula.) Bp., 1999. 294. (Magyar Kódex 1.). Ennek ellenére a Magyar Királyság uralkodói számos alkalommal megpróbáltak érvényt szerezni apostoli királyi igényüknek, ám erőfeszítéseik a 18. század derekáig sikertelennek bizonyultak. Végül Mária Terézia királynő (1740–1780) 1758. augusztus 14-én a Római Kúriától megkapta az „apostoli király” (*rex apostolicus*) címet, de XIII. Kelemen pápa (1758–1769) külön kiemelte, hogy ezzel semmiféle jog nem jár együtt. Az más kérdés, hogy a királynő és tanácsadói nem így vélekedtek az ügyről, s a pápai adományt jogalapul használták fel az egyházi ügyekbe való beavatkozásra. Ld. erről bővebben: *Fraknoi Vilmos*: A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Történeti tanulmány. Bp., 1895. 471–480.; *Hermann Egyed*: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973. 303. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I.); *Adriányi Gábor*: A magyar királyok apostoli címe. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2 (1990) 77–87.; *Bertényi Iván*: Hozzászólás Adriányi Gábor előadásához. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2 (1990) 89–91.; *Katus László*: Egyházi-politikai kapcsolatok a török kiűzése után (1700–1848). In: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. (Szerk. Zombori István.) Bp., 1996. 181.; *Katus László*: Egyházi és politikai kapcsolatok a török kiűzése után (1700–1848). In: A magyar kereszténység ezer éve. (Szerk. Cséfaly Pál és Maria Antonietta De Angelis.) Bp., 2001. 104–105.